

**Lenkijos paukščių apsaugos draugijos (OTOP)
privačiai saugomos teritorijos Zaikuose apsaugos koncepcija:
priemonės optimalioms hidrologinėms sąlygoms užtikrinti ir
gamtosaugos tikslams pasiekti**

Santrauka

Studijos tikslas

„Lenkijos paukščių apsaugos draugijos (OTOP) privačiai saugomos teritorijos Zaikuose apsaugos koncepcija“ – siekis sukurti modelinį požiūrį į gamtosauginį valdymą visuomenės iniciatyva saugomoje teritorijoje, kuriai šiuo metu didžiausią grėsmę kelia vandens trūkumas, durpių klodo ir pačių buveinių išsausėjimas ir nykimas. Dėl vandens trūkumo keičiasi augalų bendrijos ir vyksta antrinė sukcesija; praradus užliejamų pievų apsauginę funkciją, didėja plėšrūnų spaudimas, o nusausintuose durpiniuose dirvožemiuose intensyvėja žemės ūkio veikla. Išsami hidrologinė ekspertizė leido įvertinti teritorijos hidrologinį režimą, sausinimo sistemų būklę ir nustatyti tinkamiausias priežiūros priemones. Ekspertų išvados ir nustatytos grėsmės saugomai teritorijai tapo pagrindu svarbiausių apsaugos tikslų suformulavimui ir konkrečių jų įgyvendinimo priemonių numatymui.

„Lenkijos paukščių apsaugos draugijos (OTOP) privačiai saugomos teritorijos Zaikuose apsaugos koncepcija“ (2025) ir „Zaikų teritorijos hidrologinė ekspertizė“ (2025) buvo parengtos įgyvendinant projektą „Žemės ūkio paskirties durpynų atkūrimo skatinimas, didinant tikslinių grupių gebėjimus Lietuvos ir Lenkijos pasienio regione (SavePeatLands)“, kuris finansuojamas Europos Sąjungos Interreg VI-A Lietuvos-Lenkijos bendradarbiavimo programos ir dalinai Balstogės vaivadijos aplinkos apsaugos ir vandens valdymo fondo ir WWF Lenkijos fondo.

Interreg

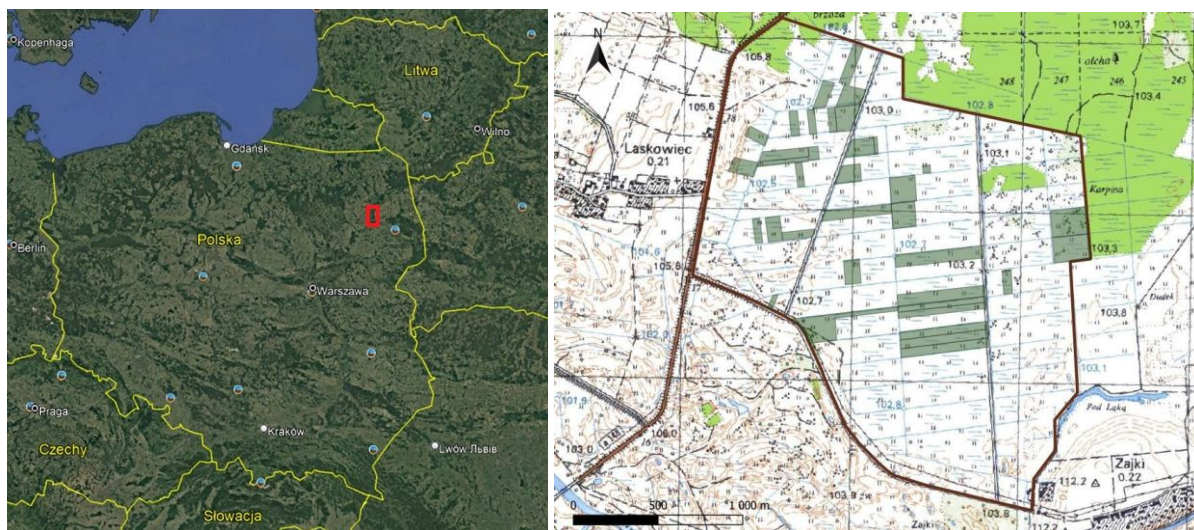
**Bendrai finansuoja
EUROPOS SĄJUNGA**

Lietuva – Lenkija

Lenkijos paukščių apsaugos draugijos (OTOP) privačiai saugomos teritorijos Zaikuose trumpa apžvalga

Lenkijos paukščių apsaugos draugijos (OTOP) privačiai saugoma teritorija Zaikuose (lenk. k. Zajki) yra įsteigta tarp Zaikų ir Laskovieco (lenk. k. Laskowiec) kaimų, Tščianės (lenk. k. Trzciannie) savivaldybės pietinėje dalyje, Monkų (lenk. k. Monetsk) apskrityje, Palenkės (lenk. k. Podlaskie) vaivadijoje. 450 ha plote vyrauja žemės ūkyje naudojamas šlapynės. OTOP valdo 38 fragmentiškai išsidėsčiusius sklypus (bendras jų plotas – 56 ha). Likę žemės plotai

priklauso pavieniams ūkininkams. Iš visų savininkų OTOP valdo didžiausią dalį – 12,4% aprašomos teritorijos.

Lenkijos paukščių apsaugos draugijos (OTOP) privačiai saugoma teritorija Zaikuose, Lenkija: saugomos teritorijos lokacija Lenkijoje (kairėje) ir teritorijos ribos su pažymėtais OTOP valdomais sklypais (dešinėje)

Nagrinėjama teritorija yra Bebro (lenk. k. Biebrza) ir Narevo (lenk. k. Narew) upių baseinuose, pastarajam priklauso didžioji jos dalis (daugiau nei 99%). Teritorijoje nėra natūralių vandens tėkmių, tačiau joje išvystytas sausinimo griovių tinklas. Bendra sausinimo ir drėkinimo infrastruktūra buvo įrengta 1960–1970 metais. Šiuo metu dauguma melioracijos įrenginių jau yra nusidėvėję, tad sistema atlieka tik sausinimo funkciją.

Gamtinės vertybės ir apsaugos prioritetai

OTOP privačiai saugomos teritorijos Zaikuose durpingose pievose vyrauja nendrynai ir aukštųjų viksvų bendrijos. Šienaujamos mezofitų pievos ir sauspievės vyrauja vakarinėje teritorijos dalyje, o kitose vietovės dalyse jos dažniausiai aptinkamos mineralinio dirvožemio paaukštėjimuose. Daugiamečiuose žolynuose vykdoma žemės ūkio veikla, užauginta žolės biomasė naudojama gyvulių pašarams ir (arba) pakratui. Pastaraisiais metais, sumažėjus kritulių kiekiui ir vis dažnėjant sausringiems vasaros laikotarpiams, žemės ūkio technika gali lengviau pasiekti nusausėjusius durpingų pievų plotus. Dėl to visoje teritorijoje neliko netvarkomų ar nenaudojamų žemės plotų. Vis intensyvėjantį daugiamečių pievų naudojimą skatina auganti pašarų paklausa regione, tad šiuo metu nėra sunkumų palaikyti atviras buveines. Prieš 15 metų buveinių užkrūmijimas buvo viena iš pagrindinių priežasčių, lėmusių blogą buveinių būklę.

Augalų rūšių turtingos šlapių pievų bendrijos ir jų įvairovė OTOP privačiai saugomoje teritorijoje Zaikuose sudaro palankias sąlygas vertingoms buveinėms ir daugeliui gyvūnų rūšių tarpti. Teritorija pasižymi gausia paukščių fauna. Čia peri meldinė nendrinukė (*Acrocephalus paludicola*), pripažinta prioritетiniu apsaugos objektu šioje OTOP saugomoje teritorijoje. Tai itin sparčiai nykstanti žvirblinių paukščių rūšis Europoje, kartu tai skėtinė žemapelkių buveinių rūšis, kurios apsauga padeda išsaugoti ir visą ekosistemą bei daugelį joje gyvenančių rūšių.

Meldinė nendrinukė (*Acrocephalus paludicola*). Łukasz Mucha nuotr.

Zaikų saugomoje teritorijoje aptinkami sėjikiniai paukščiai – paprastoji pempė (*Vanellus vanellus*), raudonkojis tulikas (*Tringa totanus*), perkūno oželis (*Gallinago gallinago*) ir paprastasis gričiukas (*Limosa limosa*), yra glaudžiai susiję su žemapelkių ir šlapių pievų buveinėmis. Anksčiau šiose pievose perėjo stulgiai (*Gallinago media*) bei gaidukai (*Philomachus pugnax*). Meldinės nendrinukės apsauga ir šlapių pievų sėjikinių paukščių populiacijų gausinimas – dar vienas gamtosaugos prioritetas OTOP privačiai saugomoje teritorijoje.

Gamtos apsaugos priemonės

Remiantis Lenkijos gamtos apsaugos įstatymu, ši OTOP privačiai saugoma teritorija neturi oficialaus draustinio apsaugos statuso. Teritorija patenka į Bebro nacionalinio parko (lenk. k. Biebrzański Park Narodowy) apsaugos zoną ir dvi *Natura 2000* teritorijas – PAST Ostoja Biebrzańska (PLB200006) ir BAST Dolina Biebrzy (PLH2000080). Iki šiol šios teritorijos neturi patvirtintų gamtotvarkos (aplinkos apsaugos užduočių) planų. Neabejotinai tai viena iš reikšmingų grėsmių nagrinėjamos teritorijos apsaugai. Planų nebuvimas gali lemti vertingų gamtinių buveinių nykimą ir trukdyti aktyvių apsaugos priemonių įgyvendinimui. **2005 m. OTOP Zaikų apylinkes paskelbė saugoma teritorija dėl čia perinčių meldinių nendrinukių ir kitų vertingų šlapynių paukščių rūšių, aptinkamų perėjimo ir migracijos laikotarpiais.** Nuo 2006 m. organizacija, siekdama užtikrinti veiksmingesnę gamtosaugą, šioje vietovėje sistemingai įsigyja žemės sklypus bei nuosekliai vykdo paukščių monitoringą.

Pagrindinių grėsmių OTOP privačiai saugomos teritorijos Zaikuose gamtinėms vertybėms analizė

XXI a. pr. pagrindine problema, turėjusia įtakos šios saugomos teritorijos būklei, buvo daugiamečių pievų apleidimas, t. y. ūkinės veiklos nutraukimas. Iš dalies tai lėmė šalies įstojimas į Europos Sąjungą 2004 m. Kita vertus tai paskatino žemės ūkio modernizavimą bei naujų plėtros krypčių paieškas. Šlapynės tapo ekonomiškai nepatrauklios, o agrarinės aplinkosaugos priemonės, remiančios ekstensyvų ūkininkavimą, tuomet dar tik kūrėsi. Tuo metu pagrindine paukščių buveinių apsaugos priemone buvo medžių ir krūmų šalinimas. Per pastaruosius dvidešimt metų, atsižvelgiant į įgyvendintas apsaugos priemones, klimato kaitą ir ekonominių sąlygų pokyčius, apsaugos užduočių prioritetai pakito.

Šiuo metu didžiausias iššūkis vietos gamtinių vertybių apsaugai – vandens stoka ir durpynų išsausėjimas. Gruntinio vandens lygio matavimai teritorijoje bei Lenkijos meteorologijos ir vandens ūkio instituto duomenys apie Narevo upės vandens lygį rodo nepalankius hidrologinio režimo pokyčius. Tai – pirmoji grandis neigiamų procesų sekoje, kuri lemia augalijos bendrųjų struktūros pokyčius ir antrinę sukcesiją, didėjančią plėšrūnų spaudimą (dėl užliejamų pievų apsauginės funkcijos praradimo) bei intensyvėjančią žemės ūkį, kurį skatina geresnis teritorijos prieinamumas žemės ūkio technikai. Šie veiksniai daro poveikį ne tik šiai teritorijai, bet ir Narevo bei Bebro upių baseinams.

Nustačius, kad vandens stoka yra pagrindinė grėsmė aptariamai teritorijai, OTOP užsakė hidrologinę ekspertizę daugiamečių pievų plotui, esančiam saugomos teritorijos ribose (Humiczewski, 2025). Ekspertizės tikslas – įvertinti vandens režimą, sausinimo sistemų būklę ir pasiūlyti priemones, būtinas drėgmės režimo palaikymui ir jo pagerinimui durpyne. Ekspertizės išvadose nurodyta, kad vanduo iš teritorijos pasišalina ne tik per sausinimo griovius ir pralaidas po keliais, bet ir per laidų gruntą – smėlį ir žvyrą. Eksperto ataskaitoje rekomenduojamos priemonės apima vandens nutekėjimo mažinimą (vandens srautą reguliuojančių užtvankų įrengimą, dalies melioracijos griovių užstumdymą, užblokavimą), vandens privedimą iš gretimų teritorijų (šiaurinėje dalyje esančių griovių išvalymą ir jų pralaidumo padidinimą). Vis dėlto šios priemonės nėra pakankamos optimaliam drėgmės režimui teritorijoje pasiekti. Reikalingi ir platesnio masto veiksmai visame Narevo upės baseine – tokie kaip upės renatūralizacija ir dirvožemio drėgmės sulaikymas kuo didesnėje baseino dalyje. Šiuo metu pastarosios priemonės peržengia OTOP organizacijos kompetencijos ribas.

Priemonės ir tikslai hidrologinėms sąlygoms gerinti

Dokumento „Lenkijos paukščių apsaugos draugijos (OTOP) privačiai saugomos teritorijos Zaikuose apsaugos koncepcija“ paskutiniame skyriuje apibendrinamos svarbiausios užduotys ir apsaugos priemonės. Jos skirtos pagrindiniam teritorijos apsaugos tikslui – didinti globaliu mastu nykstančios maldinės nendrinukės (*Acrocephalus paludicola*) populiaciją, kuri šiuo metu tesiekia vos 5 giedančius patinėlius. Užduotys ir veiksmai siejami

su nustatytais konkrečiomis grėsmėmis ir jų kontekste keliamais tikslais. Pagrindinei grėsmei „Netinkamos buveinių hidrologinės sąlygos: vandens stoka“ sumažinti suformuluoti du konkretūs tikslai, kuriems priskirtos atitinkamos gamtotvarkos priemonės ir veiklos.

1. Tikslas: mažinti vandens praradimus iš teritorijos

Svarbiausia užduotis – informuoti žemės savininkus ir užkirsti kelią veikloms, galinčioms pabloginti esamą teritorijos hidrologinę būklę:

- savavališkai vykdomų sausinimo darbų prevencija;
- sausinimo griovių valymo ir gilinimo, neatitinkančių hidrologinės ekspertizės rekomendacijų (Humiczewski, 2025), stabdymas;
- tvenkinių ir vandens kaupimo rezervuarų įrengimo, sukeliančio lokalų teritorijos nusausinimą ir vandens praradimus dėl garavimo nuo vandens telkinio paviršiaus, ribojimas.

Ši užduotis yra ir bus įgyvendinama stebint situaciją, nuolat palaikant dialogą su žemių savininkais bei taikant oficialias intervencijas, siekiant laiku sustabdyti minėtas veiklas ir atkurti sąlygas, leidžiančias pasiekti teritorijos apsaugos tikslus.

2. Tikslas: Pagerinti teritorijos hidrologinį režimą

Pagrindinės užduotys ir veiklos:

- Kritulių ir sniego tirpsmo vandens sulaikymas teritorijoje, įrengiant mikrobazineis ir užtvartas, siekiant pakelti vandens lygį, prailginti vandens sulaikymo laikotarpį ir sulėtinti paviršinio vandens nutekėjimą. Prioritetas teikiamas konkrečioms vietoms, nurodytoms hidrologinėje ekspertizėje (Humiczewski, 2025).
- Remiantis Humiczewski (2025) hidrologinė ekspertize, planuojama išvalyti sausinimo griovius OTOP saugomos teritorijos Zaikuose šiaurinėje dalyje. Ši priemonė padės iš gretimų teritorijų nukreipti papildomus vandens srautus į Zaikus. Kadangi šios teritorijos apima dalį Bebro nacionalinio parko, būtina atlikti papildomus tyrimus, siekiant įvertinti hidrologines sąlygas jose ir užtikrinti, jog OTOP teritorijoje vykdomi darbai nepakenks nacionalinio parko gamtinėms buveinėms. Šiuo tikslu svarbus glaudus bendradarbiavimas su Bebro nacionalinio parko specialistais. Pietinėje OTOP saugomos teritorijos dalyje numatyta tvenkti griovius, todėl būtina bendradarbiauti ir su žemės savininkais, kurių valdos gali būti paveiktos tvenkimo pasekmių. Tai padės išvengti galimų konfliktų ir užtikrinti sklandų suplanuotų priemonių įgyvendinimą.
- Advokacinė veikla, skirta sisteminių sprendimų skatinimui, siekiant pagerinti (ar bent jau nepabloginti) hidrologinę situaciją Narevo baseine. Ji apima Narevo upės renatūralizaciją, dirvožemio drėgmės sulaikymo stiprinimą žemės ūkio naudmenose bei naujų sausinimo sistemų, galinčių neigiamai paveikti Zaikų saugomos teritorijos hidrologinį režimą, prevenciją.